

ARTUR JEWUŁA

NIEOKREŚLONOŚĆ JAKO KATEGORIA FILOZOFICZNO-ESTETYCZNA

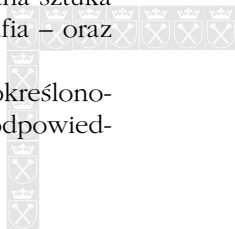
François Jullien *Pochwała nieokreśloności. Zapiski o myśli i estetyce Chin* B. Szymańska A. Śpiewak (tł.) Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006 s. 132

Seria *Ex Oriente* liczy sobie zaledwie dwa lata, a już w jej ramach ukazało się kilka pozycji traktujących o filozoficznej myśli Wschodu, wśród których jest tłumaczenie podstawowego tekstu taoizmu, *Księgi Dao i De*. Niedawno w cyklu tym ukazała się pozycja francuskiego sinologa i znawcy kultury chińskiej, François Julliena, *Pochwała nieokreśloności. Zapiski o myśli i estetyce Chin* w tłumaczeniu Beaty Szymańskiej i Anny Śpiewak.

François Jullien urodził się w roku 1951. Ukończył École Normale Supérieure w Paryżu. Studiował także na Uniwersytecie Pekinśkim i w Szanghaju. Całość swojej pracy badawczej poświęcił badaniu kultury i myśli chińskiej. Jest autorem wielu prac oraz artykułów z tego zakresu, jak również tłumaczem kilku tekstów filozoficznych. *Pochwała nieokreśloności* została wydana w oryginale w roku 1991.

Ideą przewodnią rozważań autora jest pojęcie nieokreśloności. Według Julliena, pojęcie to, odmieniane przez wszystkie przypadki, pojawia się w każdej dziedzinie i systemie myśli chińskiej. Nieokreśloność jest miejscem, gdzie spotykają się konfucjanizm, taoizm i buddyzm. Z takim kluczem interpretacyjnym szczegółowej analizie zostaje poddana sztuka chińska, czyli malarstwo – do którego wlicza się także kaligrafia – oraz muzyka i poezja.

Na początku warto bliżej przyjrzeć się samemu pojęciu nieokreśloności. W oryginale autor stosuje tutaj termin *fadeur*, który jest odpowied-

nikiem chińskiego słowa *dan*, co słownikowo znaczy „błady”, „jasny”, „bezbarwny”, „nijaki”, „mdły”¹. Nieokreśloność jest zatem neutralna, obojętna, ale także poza rozróżnieniami. Jednocześnie, będąc wartością *neutralności*, „jest ona źródłem wszystkich możliwości i łączy je z sobą”². Z drugiej strony kluczowa nijakość jest też trudna do zdefiniowania i dobrego opisanie. Autor zdaje sobie doskonale sprawę z tej trudności i sam zaznacza, że jego zamierzeniem nie jest poddawać pojęcie nieokreśloności, jako podstawy wszystkiego, badaniu, które czyniłoby z niej jakiś konkretny przedmiot analiz, a jedynie „przybliżyć czytelnikowi przez przykłady i teksty, tak żeby on sam mógł odczuć, czym jest nieokreślony dźwięk, nieokreślone znaczenie, nieokreślony obraz”³.

Mając na uwadze ten specyficzny punkt wyjścia i sposób badania, nie może dziwić forma książki. Została ona podzielona na piętnaście rozdziałów, które omawiają i ukazują rolę nieokreśloności w poszczególnych dziedzinach sztuki i myśli chińskiej.

Początkowe sześć krótkich rozdziałów ma na celu zdać sprawę z ważności idei nieokreśloności w różnych dziedzinach myśli chińskiej. Przede wszystkim Jullien zwraca uwagę, że nieokreśloność nie jest terminem negatywnym, lecz jak najbardziej pozytywnym. Jest jak cisza i spokój; można jej doświadczać tylko poprzez to, czym nie jest. Jest bowiem czymś neutralnym, oderwaniem od zewnętrznego świata, a jednocześnie jest źródłem wszystkiego. W nieokreśloności, nie-zróżnicowaniu, początek ma każda rzecz, i do owego nie-zróżnicowania każda rzecz powraca. Dzięki nieokreśloności może mieć miejsce ciągły proces przechodzenia jednych rzeczy w drugie. Zawiera ona bowiem w sobie oba człony dopełnienia. W niej jest źródło wszelkich możliwości. Ten aspekt nieokreśloności Jullien dostrzega we wszystkich szkołach chińskich, dzięki czemu także możliwy jest między nimi dialog.

Nieokreśloność dostrzega francuski sinolog również w koncepcjach mędrca i porządku społecznego. Aby mędrzec mógł panować nad rzeczywistością i jej rozwojem, żaden element owej rzeczywistości nie może zdominować innych. Stronniczość bowiem wprowadza zło. Nieokreśloność, nijakość charakteru pozwala przystosować się do każdej sytuacji i sobie z nią poradzić. „Doskonały charakter jest bez charakteru, pełni jest nieokreślona”⁴. Jest to pewnego rodzaju oportunizm, ale taki, który

¹ Por. przyp. tłum. w: F. Jullien *Pochwała nieokreśloności. Zapiski o myśli i estetyce Chin* B. Szymańska, A. Śpiewak (tł.) Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006 s. 9.

² Tamże, s. 9.

³ Tamże, s. 10.

⁴ Tamże, s. 43.

dąży do wykorzystania danej sytuacji poprzez przystosowanie się do niej.

Z tak rozpoznaną nieokreślonością autor przechodzi do rozważań na temat różnych dziedzin sztuki. Kolejne trzy rozdziały są poświęcone muzyce. W niej idea nieokreśloności jest podstawą harmonii. Harmonia pojawia się, kiedy żaden dźwięk nie jest zbyt wyrazisty. Takie dźwięki bowiem powstają tylko przez negacje innych oraz skupiają na sobie zbyt dużą uwagę. Jullien zauważa, że głównym celem muzyki nie jest przyjemność zmysłowa, lecz kontemplacja. Muzyka ma prowadzić do Niewidzialnego, które jest źródłem wszystkiego.

W pozostałych rozdziałach czytelnik zostaje wprowadzony w interpretację poezji Państwa Środka. Autor zauważa, że kiedy sztuka poetycka zyskiwała samoświadomość nieokreśloności, uznawane to było za wadę wiersza. Wówczas układano poezję „lekką i miłą dla zmysłów”. Dopiero z czasem idea nieokreśloności nabrała charakteru znaczącego i stała się główną wartością także w poezji. I odtąd poezja ma na celu pokazywać i prowadzić do świata oczyszczonego ze swej nieprzejrzystości, a to jest możliwe, kiedy wyraża go nieokreśloność. Rzeczywistość skrywa się w głębi. Nijakość poezji jest tylko przykryciem, drogą, która ma doprowadzić do nieokreśloności rzeczywistości.

Również w malarstwie da się dostrzec dominację idei nieokreśloności. Zanurza ona krajobraz w nieobecności. Ale podstawą tej nieokreśloności jest to, co naturalne⁵. Taka forma malarska wymaga od odbiorcy dużego skupienia. Umysł ma się zmienić tak, jak przekształca się widok na obrazie. Jullien zauważa także, że oprócz tego malarstwa *literati*, istnieli malarze, których pejzaże wcale nie były „lekkie i nieokreślone”. Ukazywali oni zagęszczony krajobraz pełen załamań, jaskiń. Cały taki obraz wydaje się być w nieustannym ruchu, co pozwala uzyskać siłę i moc. Wedle Julliena w tym przypadku przytłacza ona odbiorcę. Nie prowadzi do uwolnienia się od świata, a do „fantastycznego uniesienia”⁶.

Esej Julliena nie jest typową analizą badawczą. Autor ani nie polemizuje, ani nie odnosi się w żaden sposób do innych prób przedstawienia sztuki chińskiej. Tekst wydaje się być osobistą refleksją sinologa nad sztuką i myślą Państwa Środka. Jednakże do takiego podejścia można mieć kilka zastrzeżeń. Przede wszystkim trudno zdefiniować odbiorcę książki. Analizy przeprowadzone w książce wymagają znacznej znajomości filozofii chińskiej. W przeciwnym razie część wniosków nie jest do końca zrozumiała i poparta wystarczającą ilością materiału źródłowego. W ten sposób dla czytelnika niezaznajomionego z filozofią chińską część wywodu jest niemalże prawdą objawioną, jeżeli nie zajrzy do innych

⁵ Tamże, s. 108.

⁶ Tamże, s. 114.

omówień, szerzej opisujących myśl i sztukę chińską. Z kolei osoba, która dobrze zna zagadnienia omawiane przez Julliena, nie wniesie wiele do swojej wiedzy. Jullien nie odkrywa bowiem nic, co nie było wcześniej analizowane przez samych Chińczyków. Jedyne kładzie silny nacisk na ową ideę nieokreśloności jako na dominującą w myśleniu Chińczyków.

Drugą uwagą, jaką można mieć w stosunku do tego eseju, to niezwykle wybiórcze traktowanie historii Chin. Niewątpliwie ubóstwo stylu i środków wyrazu, nieokreśloność, którą opisuje Jullien, jest ważnym elementem rozwoju sztuki chińskiej. Autor nie podejmuje się analizy drugiego sposobu rozumienia piękna, która korzysta z bogactwa formy i środków artystycznych, piękna „haftowanego brokatu, bogato zdobionego”. Wszelkie odniesienia do tego stylu są przytaczane przez autora pobieżnie, w rezultacie czytelnik ma wrażenie, iż są to przykłady marginalne i nieistotne.

W swej analizie autor dobiera materiał tak, by pasował do przyjętego wzorca interpretacyjnego. Dla Konfucjusza sztuka miała charakter użytkowy, służyła wychowaniu moralnemu. Dopiero w epoce Tang (lata 600–900 po Chrystusie) nieokreśloność zostaje uznana za wartość pozytywną. Między tymi wydarzeniami rozciąga się tysiącletni bogaty rozwój myśli i sztuki, który jest w rozważaniach Autora pomijany. Jullien patrzy bowiem na sztukę chińską z perspektywy współczesnego człowieka i postrzega jej historię jako prowadzącą właśnie do dominacji idei nieokreśloności. Warto przytoczyć tutaj fragment, który kwestię obecności stylu uboższego w sztuce pokazuje z innej nieco strony:

Ornamentyka z kraju Chu, poezja *ci* z kraju Ch, poematy opisowe *fu* z epoki Han, teksty typu *pianwen* z okresu Sześciu Dynastii, poezja Yan Yanzhi, porcelana z epoki Ming i Qing, zachowane do dziś hafty i stroje aktorów opery pekińskiej to przykłady piękna „haftowanego brokatu, bogato zdobionego”. Natomiast brązy i ceramika z epoki Han, kaligrafia Wang Xizhi, malarstwo Gu Kaizhi, poezja Tao Qiana, biała porcelana z epoki Song – to zupełnie inny rodzaj piękna, to piękno „pierwszego kwiatu lotosu, pełnego naturalnego wdzięku”.

(...) Opisane powyżej dwa różne rodzaje sposoby odczuwania piękna, dwa różne ideały piękna na stałe weszły do historii myśli chińskiej⁷.

Taki obraz naszkicowany przez filozofa jest z pewnością pewną interpretacją myśli i estetyki chińskiej. Jullienowi udaje się spełnić własne wymagania stawiane we wstępie, to znaczy przybliżyć czytelnikowi, czym owa nieokreśloność w różnych sztukach jest, i w jaki sposób się przejawia. Niewątpliwie nie może to być wyczerpujący opis dorobku intelek-

⁷ Zong Baihua „Wstępne rozważania na temat kluczowych pojęć historii estetyki chińskiej” w: *Estetyka chińska. Antologia* A. Zemanek (red.) s. 34–35.

tualnego Chin, choć pozwala na ogólny zarys wspólnego pnia, z którego czerpie wszelki namysł intelektualny Państwa Środka.

Osoba chcąca zaznajomić się ze sztuką chińską nie znajdzie tutaj wyczerpującego omówienia wszelkich jej aspektów. Z kolei ci, którzy z tematem są dobrze zaznajomieni nie wyniosą wiele nowego z tekstu Julliena. Książka ta może być dobrym wprowadzeniem w lekturę poezji czy w muzykę chińską, dającą pewną orientację jak odbierać te dzieła. Dla pełnego pejzażu myśli i estetyki chińskiej czytelnik musi sięgnąć później do innych dzieł, które będą zarówno rozszerzeniem zagadnień omawianych przez Julliena, jak i pewną polemiką z jego interpretacją.

Artur Jewuła – e-mail: artur.jewula@uj.edu.pl

